

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаји, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Слободан Ремейић, др Живојин Станојчић, др Светозар
Свијовић, др Срејко Танасић, др Драго Ћујић, др Егон Фекејте*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1997

јануар 1997.

ЧЕТИРИ ТОМА БУГАРСКОГ ЕТИМОЛОШКОГ РЕЧНИКА.

Български етимологичен речник, том IV (мѣнго² — падам), научни редактори: В. И. Георгиев, И. Дуриданов; автори: В. Анастасов, Л. Димитрова-Тодорова, У. Дукова, Й. Н. Иванов, Д. Михайлова, О. Младенова, М. Рачева, Г. Риков, Т. Ат. Тодоров; Софија 1995.

Бугарска етимолошка школа, са потпуно измењеним ауторским колективом у односу на почетне томове свог етимолошког речника, успешно наставља и приводи крају свој амбициозно започети пројекат. Речник има за циљ потпуно етимолошко покривање бугарског и македонског језика¹, па укључује како неологизме² и стручну терминологију, тако и фолклор, тајне језике, жаргон, хапаксе.

Ауторски одељци на овом тому речника су потписани, а накнадно је приложен и попис ауторског рада на другом и трећем тому. Приложена библиографија се односи на грађу из другог и трећег тома, а допунска библиографија уз четврти том биће штампана у наредном, петом тому. Приложена је веома исцрпна библиографија етимолошких радова (5–94 стр.) као и досадашње рецензије за прва три тома.

И четврти том „Бугарског етимолошког речника“ (БЕР) урађен је по методолошким принципима који су важиви од првог тома, са незнатним разликама. За опште познате бугарске речи не доноси се значење, али се за дијалекатске речи значење увек наводи. За старословенске речи не наводе се извори ако их има више од три који реч потврђују.

Досадашње замерке рецензента, које су се тичале недовољног коришћења етимолошке литературе, нередовног навођења словенских паралела³,

¹ Однос према лексици из Македоније је доследан, тако у лексикографској дефиницији с.в. *мѣнго*: „племенно названис на българите мянци в Дебърско около Галичник“.

² Чак је и „експресивни ауторски неологизам“ (по српскохрватској лингвистичкој терминологији „оказионализам“) *лукходѣй* носилац одреднице.

³ Ове примедбе изнео је О. Н. Трубачев у својим рецензијама: Вл. Георгиев, И. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев. Български етимологичен речник. свезка I (а — бронз); свезка II (бронхи — владея). Софија, 1962, 1963, 160 стр., *Етимологија 1964*, Москва 1965, 353–354; Вл. Георгиев, Нв. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев. Български етимологичен речник. свезка III

не могу се применити на нови том, уз ограничење самих аутора БЕР-а да коришћена литература датира до краја осамдесетих година и да је рукопис закључен за штампу почетком 1990. године⁴.

Етимолошке заблуде аутора БЕР-а, захваљујући том петогодишњем распону од завршетка до објављивања књиге, лако се коригују упоређивањем са новим свескама московског прасловенског етимолошког речника⁵. Насупрот, из формалних — фонетских разлога, често разбијених синонимних одредница, неке словенске етимологије су обрађене као велике одреднице према основи (што донекле личи на поступак у Скоковом етимолошком речнику), тако се у одредници *мòкѣр* наводе сви деривати без обзира на релативно велику семантичку удаљеност, осамостаљеност и могућу прасловенску старину (како је то у 19. тому прасловенског речника из 1993. године потврђено нпр. за фитоним **mokrica* или географски апелатив **mokrīšče*). БЕР се и у четвртном тому доследно држи особене прасловенске реконструкције⁶, тако: **mazaljъ* према усвојеном: **mozolъ/*mozolъ*; **madrъ* : **modrъ(jъ)*; **majъ*, **majā*, **maje* : **mojъ*; **makriti (se)* : **mokrīti (se)*; **marvъ*, **marvъ, marvъ(jъ)* : **torvъ, torvъ*, **torvъjъ*; **mārzъ* : **morzъ* итд.

Словенске паралеле су у новом тому БЕР-а многа исцрпније обрађене него у претходним томовима. Ипак, неке мање неравнине се повремено уочавају, тако с.в. *мьдрѣц* равноправно је, уз сх. *мудрац*, *мударац*, без напомене да је у питању застарела реч из 16. века (према Скоку), наведено и сх. *мудриц*. Слично је с.в. *мѹцам*¹ упоређено са сх. хапаксним значењем *муцаѹи* „гутати, прождирати“ потврђеним код М. Држића (поново према Скоку), мада остаје нејасно због чега је овај бугарски глагол решен као три хомонима и развијен у одреднице *мѹцам*^{1,2,3} са значењима „једем лакомо“, „ударам нечим мокрим“ и „цапам“⁷.

Четврти том БЕР-а одликује се изузетно корисним навођењем словенских позајмљеница у суседним несловенским језицима, тако су нпр. с.в. *мрѣжа*¹ дати облици овог славизма у новогрчком, румунском, арумунском

(*владика — гиврѣйна*). Софија, 1964, стр. 161–240, *Етимологија 1965*, Москва 1967, 381–382; В. И. Георгиев, Ђ. Занмов, Ст. Илчев, М. Чалѣков. Български етимологичен речник. Св. IX–X (т. II): И — калапушник. Софија, 1974, 160 стр., *Етимологија 1975*, Москва 1977, 172–173.

⁴ Ово правило не важи када је у питању студија Т. А. Тодорова: *Етимологички етуди, произход на български думи*, Софија 1994, једног од аутора овог речника.

⁵ Тако, на пример, БЕР одредницу *морѣва*², као секундарни фонетизам *о < у*, упућује на *мурѣва*, док 19. том прасловенског речника ову бугарску потврду укључује у одредницу **morava* II. У одредници *мочѣва* реконструише се јужнословенска иновација (**mačava*), а 19. том прасловенског речника на основу источнословенских деривата реконструише прасловенско **močava*.

⁶ Са формалне тачке гледишта примећује се недоследност када се неке форме реконструишу у духу концепције прасловенског вокализма В. Георгиева, а друге се реконструишу на традиционалан начин, што је већ запажено у рецензији О. Н. Трубацјева: Вл. Георгиев, Ив. Гълѣбов, Ђ. Занмов, Ст. Илчев. Български етимологичен речник, свезка III (*владика — гиврѣйна*). Софија, 1964, стр. 161–240, *Етимологија 1965*, Москва 1967, 381–382.

⁷ Као полисемантична реч решено је у московском Етимолошком речнику словенских језика (у тому бр. 20, из 1994. године) у одредници **mucati*.

и албанском језику; s.v. *лѡзѡк* одговарајући мађарски и румунски славизам; s.v. *лѡкѡр* албански славизам; s.v. *лѡлѡц* румунска, мађарска, албанска, повогрчка и арумунска позајмљеница итд. У неким одредницама дају се и семантичке паралеле, тако се s.v. *лѡлѡњак* „врста грождја“ упоређује са рум. истозначним *fetească*.

Тежак етимолошки проблем представља решавање фитонима позајмљеница: s.v. *лѡушѡнга* 'Viola tricolor' са фонетским варијантама *лѡушѡнка*, *лѡушѡнѡга* означена је као етимолошки нејасна, али уз упућивање на одредницу *лѡнушѡга* (уместо *лѡнушава* које је носилац одреднице) уз које стоји турска етимологија *тепезѡе*. Иста турска етимологија, само у другој фонетској варијанти: *тепекѡе* стоји као стимон за фитоним *ленекѡе* 'различите врсте баштенског цвећа' у трећој књизи БЕР-а. Овакви етимолошки проблеми захтевају другачији методолошки приступ и анализирање преко семантичких поља, како су српскохрватски фитонимски проблеми решавани нпр. у радовима Наде Вајс, сличан поступак примењен је у српскохрватској етимологији на ихтиониме (Војмир Виња), односно орнитониме (Горан Филипи).

Посебан етимолошки третман захтевају и речи из тајних језика, тако многе одреднице остају без етимолошког решења (и без неопходног указивања на врсту тајног језика), нпр. *лѡурѡга* „вуна“, *лѡгла*² „коњ“, *лѡленѡе* „сир“, *лѡушѡ* „коњ“.

Потпуном ексцерпцијом у речник су унети и фолклорни хапакси, тако је на слово *л*- укључен велики број парних конструкција уз одговарајуће етимолошко објашњење, нпр.: *лѡиѡлѡлицѡе* (према *чиѡлѡлицѡе*), *лѡиѡѡр* (према *киѡиѡр*), *лѡиѡно* (према *сиѡно*), *лѡиѡу* (према *иѡу*), односно, као „хендиадис“ у примеру: *лѡуѡк* од *куѡуѡк*–*лѡуѡк*. Овако није решено у неким другим случајевима, нпр. *лѡле*³ („нејасно“, мада контекст гласи: *иѡле*, *лѡле*), *лѡли*² (са напоменом „нејасно“, а у контексту: *иѡли*, *лѡли*), *лѡље*¹ (као „нејасно“ а у контексту: *иѡље* *лѡље*). Лексика фолклора се, наравно, не може етимолошки ршавати ван конкретног места у фолклорном тексту, зато је и разумљиво што у неким тумачењима лексике бугарских и македонских народних загонстака недостају српскохрватске паралеле⁸. Лексика из загонстака и других малих фолклорних форми јединичним етимолошким читањем сваке варијанте посебно, јасно, остаје без етимолошког решења: тако нпр. у одредницама: *лѡролѡнѡче*, *лѡиѡле*, *лѡуѡра*.

Занимљива је и група хапакса које БЕР успешно решава као штампарске грешке⁹, посвећујући им посебну одредницу, нпр.: *лѡирѡѡ*–*лѡубриѡца* уместо *лѡирѡѡ*, *лѡиѡки* уместо *виѡки*, *лѡиѡров* уместо *лѡиѡов*.

Велика предност четвртог тома БЕР-а је обраћање пажње на балканске турцизме и грецизме, тако су нпр. у одредницама *лѡинѡѡр*, *лѡинѡн* или *лѡи*-

⁸ За одреднице *лѡениѡк*, *лѡениѡца*, *лѡеѡлѡѡда*, *лѡерѡѡѡ*¹, *лѡесѡя* уп. Sikimić, B.: Etimologija i male folklorne forme, Beograd 1996, стр. 220–221.

⁹ Погрешна читања и штампарске грешке названи су у руској лингвистици „лексикографски фантоми“, уп. А. Ф. Журавлев: Лексикографические фантомы. I. СРНГ, А–3, *Dialectologia slavica*, Москва 1995, 182–193.

